

การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำประพันธ์ประเภทฉันทสมัยอยุธยา

นางมารศรี สุทธิไฉ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2528

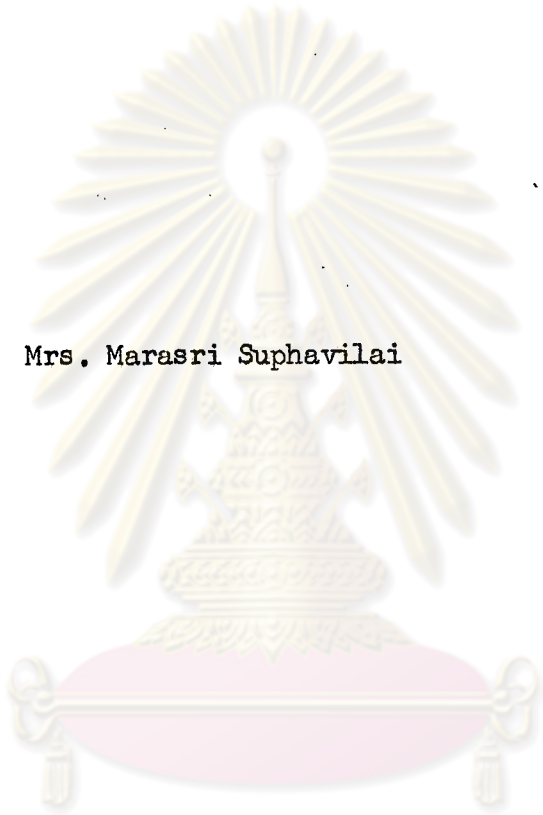
ISBN 974-564-035-2

010890

i 170277A3

2

An Analytical Study Of Chanda in Ayudhya

Mrs. Marasri Suphavitai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Thai

Graduate School

Chulalongkorn University

1985

ISBN 974-564-035-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ค่าประพันธ์ประเภจน์ท์สมัยอยุธยา

โดย

นางมารศรี ศุภวิไล

ภาควิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วน
หนึ่งของการ ศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุประคิษฐ์ บุนนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ วชิร รมยะนันท์)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนัคดา)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อังอร สุพันธุ์วิเศษ)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อารดา กิระนันท์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์   การศึกษาเชิงวิเคราะห์ค่าประพันธประเภณันท์สมัยอยุธยา
ชื่อนิติศ   นางมารศรี สุทธิไล
อาจารย์ที่ปรึกษา   รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมนัคตา
ภาควิชา   ภาษาไทย
ปีการศึกษา   2527

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาวิเคราะห์ค่าประพันธประเภณันท์สมัยอยุธยา ในด้าน
ที่มาลักษณะ และพัฒนาการของค่าประพันธที่ปรากฏในวรรณคดีค่าณันท์สมัยอยุธยา

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ค่าประพันธประเภณันท์เป็นค่าประพันธร้อยกรองของ
อินเดียที่มีมาแต่โบราณ ราว 4,000 ปีมาแล้ว และได้รับการยกย่องจากชาวอินเดียว่าเป็น
แบบแผนค่าประพันธที่ศักดิ์สิทธิ์และสูงส่ง ใช้แต่งคัมภีร์ศาสนาและกวีนิพนธ์ ชาวไทยอาจจะรู้จัก
ค่านันท์จากชาวอินเดียมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว เพราะอิทธิพลทางการติดต่อค้าขาย ทำให้มี
การถ่ายเททางวัฒนธรรมกันอื่น ๆ เช่น ทางศาสนา ศิลปกรรม ภาษา และวรรณคดี
ในทางวรรณคดีได้อาศัยค่านันท์เป็นองค์ประกอบสำคัญ กวีไทยได้ศึกษาและทดลองแต่งค่านันท์
กันมาเป็นเวลานาน โดยพยายามเพิ่มเติม คัดแปลง ให้ค่านันท์ของอินเดียมีลักษณะเป็น
ร้อยกรองแบบไทย โดยเฉพาะการเพิ่มสัมผัสลงไปในบัญญัติของค่านันท์ เพื่อให้ค่านันท์มีเสียง
คล้องจองตามแบบค่าประพันธไทย ทำให้มีจังหวะและมีความไพเราะ ผลสำเร็จของการ
ดัดแปลงค่านันท์ของอินเดียให้เป็นค่านันท์แบบไทยนั้น ปรากฏเป็นหลักฐานเท่าที่มีตกทอดมาตั้งแต่
สมัยอยุธยา เรื่องแรก คือ มหาชาติคำหลวง กัณฑ์มหาพน ซึ่งเป็นวรรณคดีสำคัญในสมัย
อยุธยาตอนต้น จากนั้นก็ปรากฏว่ากวีไทยสมัยอยุธยานิยมแต่งค่านันท์กันมาเรื่อย ๆ ปรากฏ
เป็นวรรณคดีค่านันท์ขึ้นเป็นประเภทหนึ่งต่างหากจากวรรณคดีประเภทอื่น ๆ แสดงให้เห็น
ความนิยมของกวีไทยสมัยอยุธยาในการใช้ค่านันท์กันมากขึ้น และได้เห็นลักษณะของค่านันท์
ไทยที่มีพัฒนาการทางรูปแบบบัญญัติอย่าง เป็นขั้นตอนเรื่อยมาตลอดสมัยอยุธยา รวมทั้งลักษณะ
ที่สำคัญอื่น ๆ ของค่าประพันธประเภณันท์ที่มีแตกต่างจากร้อยกรองประเภทอื่น ๆ เช่น

๑

การกำหนดค่าครู-ลูก ความสัมพันธ์ระหว่างชนิดของฉันทกับเนื้อหา เป็นต้น ตำราฉันท ก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าของกวีไทยในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับฉันท ตำราฉันทที่ปรากฏในสมัยอยุธยา คือ หนังสือจินตคามณี การศึกษาตำราฉันทควบคู่ไปกับ วรรณคดีคำฉันท ทำให้เห็นรูปแบบของคำฉันทชนิดต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาได้ชัดเจนขึ้นอีก นอกจากนี้การศึกษาวีเเคราะห์คำประพันธ์ประเภทฉันทในสมัยอยุธยา ยังทำให้เห็นความ เป็นไปได้ที่จะศึกษาวีเเคราะห์คำประพันธ์ฉันทในสมัยต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ ความรู้ทางวรรณคดีไทยเกี่ยวกับฉันทเป็นที่กระจ่างชัดขึ้นอีก

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการวิจัยเรื่องนี้คือ ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบและ ลักษณะกลวิธีต่าง ๆ ของการแต่งฉันทในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีวิวัฒนาการก้าวไปไกล กว่าสมัยอยุธยาเป็นอันมาก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title   An Analytical Study of Chanda in Ayudhya
Name   Mrs. Marasri Suphavailai
Thesis Advisor   Associate Professor Saksri Yamnadda, Ph.d.
Department   Thai
Academic Year   1984

Abstract

This Thesis is an analytical study of chanda in Ayudhya with respect to its source, styles of composition and development revealed in chanda literatures in Ayudhya.

From this thesis, Chanda is an ancient India poetry which appeared 4,000 years ago. It is accepted among the indians as a sacred poetic style used to compose the religious books in previous time. Thai people known about chanda since Sukhothai because of the business relationship that also caused the transference of other cultures such as religious, arts, language and literature which chanda was a significant part. Thai poets studied and tried to compose chanda for a very long time to make it thai style especially to make it rhyme as the other kinds of thai poetries. The first piece of thai chanda appeared in Ayudhya literature, Mahachartkamloung Khandmahapon. Since then, the Ayudhya poets used chanda to compose the chanda literature seperated from the other kinds of thai literature. The development in forms of chanda can be seen in steps along Ayudhya period and also with the other aspects of chanda that are different from the other kinds of thai poetries such as Garu and Lahu (heavy and light syllables)

and the relationship between the kind of chanda and the subject used. Chindamane, the text book of chanda in Ayudhya, is also an important book which indicates the advance of the Thai poets in studying about chanda in that period. The studying of the text book of chanda together with chanda literatures makes it clearer about the forms of various kinds of chanda in Ayudhya and gives the possible way to do more research on chanda in the following time to extend the knowledge of chanda in Thai literature.

It is advisable to do more research about the forms, aspects and styles of composition of chanda in Ratanakosin which have far more development than in Ayudhya.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลงมิได้ปราศจากความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมัคคา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ วชิร รมะนันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อิงอร สุพันธ์วิธ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชารดา กิระนันท์ ที่ได้กรุณาตรวจแก้ และให้คำแนะนำเกี่ยวกับงานวิจัยนี้เป็นอย่างดี จึงขอกราบขอบพระคุณ ณ โอกาสนี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์ทุกท่าน และเพื่อนนิสิตในภาควิชาภาษาไทย และภาควิชาภาษาตะวันออก ที่ได้กรุณาแนะนำแก้ไขข้อบกพร่อง และให้ความช่วยเหลือ คำนึงอื่น ๆ จนกระทั่งงานวิจัยนี้สำเร็จเรียบร้อย

อนึ่ง ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ รุจ สุทธิไล จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และอาจารย์ สุกา ปิตะวรรณ จากมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ที่ช่วยเป็นกำลังใจให้ทำงานนี้จนลุล่วงไปได้ด้วยดี และได้สนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัยมาด้วยความรักและความปรารถนาดีเป็นอย่างยิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
บทที่	
1 บทนำ	1
2 ลักษณะของฉันท	6
2.1 ที่มาของคำว่า "ฉันท" และความหมาย	6
2.1.1 ความหมายแบบสันสกฤต	6
2.1.2 ความหมายแบบบาลี	7
2.1.3 ความหมายแบบไทย	10
2.1.3.1 ความหมายอย่างกว้าง	11
2.1.3.2 ความหมายอย่างแคบ	12
2.1.3.3 การใช้คำอื่นแทนคำว่า "ฉันท" ...	14
2.2 กำเนิดและลักษณะการแต่งฉันท	19
2.2.1 การแต่งฉันทของอินเดีย	19
2.2.1.1 ฉันทในสมัยพระเวท	24
2.2.1.2 ฉันทหลังสมัยพระเวท	32
2.2.2 การแต่งฉันทของไทย	38
2.2.2.1 ฉันทวรรณคดี	45
2.2.2.2 ฉันทมาตราพฤติ	49

	หน้า
2.3 คำรำนันท์	52
2.3.1 คำรำนันท์ของอินเเคีย	52
2.3.1.1 คัมภีร์ฉันทสตุทร	54
2.3.1.2 คัมภีร์วุกโททัย	56
2.3.1.3 คัมภีร์สุโพธาสังการ	59
2.3.2 คำรำนันท์ของไทย	61
2.3.2.1 จินคามาณี	62
2.3.2.2 คำรำนันท์วรรณพดติและมาตราพดติ	69
2.3.2.3 ฉันทศาสตร์	72
3 ฉันทในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา	75
3.1 ประเภทของวรรณคดีที่ใช้คำประพันธ์ประเภทฉันท	75
3.1.1 วรรณคดีที่เป็นคำฉันท	75
3.1.2 วรรณคดีที่ใช้ฉันทประกอบ	90
3.2 ลักษณะคำฉันทในวรรณคดีสมัยอยุธยา	96
3.2.1 ประเภทของฉันท	96
3.2.1.1 ฉันทเดี่ยว	96
3.2.1.2 ฉันทประสม	99
3.2.2 การกำหนดวรรค บาท และบท	103
3.2.3 การกำหนดคำครุ-ลหุ	112
3.2.3.1 ลักษณะของคำครุ-ลหุ	112
3.2.3.2 ประเภทของคำครุ-ลหุ	122

	หน้า
3.2.3.3 การสร้างคำกร-ลหุ	126
ก. การยืมคำ	126
ข. การตัดคำ	128
ค. การเชื่อมคำ	130
ง. การแยกคำ	132
จ. การแผลงคำ	133
3.2.4 การกำหนดคณะ	135
3.2.5 การกำหนดสัมผัส	146
3.2.5.1 ประเภทของสัมผัส	151
3.2.5.2 ลักษณะสัมผัสของฉันทในสมัยอยุธยา	156
3.3 พัฒนาการของการแต่งฉันทในสมัยอยุธยา	168
3.3.1 การใช้ฉันท	168
3.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างชนิดของฉันทกับเนื้อหา ...	174
4. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	188
บรรณานุกรม	193
ประวัติผู้เขียน	197